

Marek SOBCZYŃSKI

ANEKSJA ZAOLZIA (1938 r.) W POLSKIEJ LITERATURZE GEOGRAFICZNEJ.

Obszar zachodniej części Śląska Cieszyńskiego, którego terytorium na mocy decyzji Rady Ambasadorów z 28 07 1920 r. przestało istnieć jako jednostka polityczno-administracyjna trzykrotnie w naszym wieku stał się obiektem wzmożonego zainteresowania społeczeństwa polskiego. Pociągnęło to za sobą również wzrost zainteresowania problematyką tego regionu pośród polskich geografów.

Obszar ten, stanowiący historyczne pogranicze narodowościowe, był po pierwszej wojnie światowej obiektem rywalizacji dwóch odrodzonych państwowości - czechosłowackiej i polskiej. Nakładały się na nią jeszcze koncepcje unifikacyjne i słowianofilskie. Doszło wówczas do konfrontacji dwóch silnie eksponowanych zasad - prawa do samostanowienia z koncepcją praw historycznych [80].

Do końca pierwszej wojny światowej, Księstwo Cieszyńskie nie było zbyt częstym obiektem zainteresowań geografów czy nawet publicystów. Ukazywały się wprawdzie drobne prace typu monograficznego [31] i historycznego [60], w których jednak nie wyróżniano w szczególności zachodniej części księstwa. Pojawiły się już także prace omawiające problematykę narodowościową tego obszaru [57] a w jednym wypadku także problem polityczno-narodowościowy, określony jako „spór polsko-czeski”. Charakterystyczne, że praca ta z 1901 r. wydana została właśnie w zachodniej części księstwa (Frysztat) i pod pseudonimem [56].

Znaczny wzrost zainteresowania Śląskiem Cieszyńskim w okresie listopad 1918 - 28 lipiec 1920, wiąże się z konfliktem do jakiego doszło w tym regionie, pomiędzy interesami odradzających się po wiekowej niewoli państw zachodniosłowiańskich - Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Czechosłowackiej. Chociaż przedstawiciele miejscowych społeczności polskiej (Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego) i czeskiej (Zemsky Narodni Vybor pro Slezsko) potrafili 5 listopada 1918 r. podzielić się władzą [24, 30, 75], to jednak rządy obu nowych państw nie wykazały takiej umiejętności. Wojska Czechosłowacji wkroczyły na Śląsk Cieszyński 23 01. 1919 r., łamiąc lokalne porozumienia. Większość polskich autorów komentujących to wydarzenie podkreśla, iż był to moment, w którym Polska toczyła krwawy bój o Lwów z proklamowanym właśnie Państwem Ukraińskim [30, 66, 82]. Rozegrana 30 stycznia pod Skoczowem bitwa zatrzymała czeską ofensywę na Bielsko a 3 lutego, po rozmowie R. Dmowskiego z E. Beneszem, zawarto rozejm. Na

Śląsk Cieszyński przybyła komisja aliancka złożona z przedstawicieli Francji, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych i Włoch, która 20. 04. 1919 ogłosiła raport. Większość polskich autorów podkreśla korzystną dla Polski treść tego dokumentu [17, 30-36]. W oparciu o ów dokument, rozpoczęto w Krakowie 22 lipca 1919 r. bezpośrednie rokowania polsko-czechosłowackie, podczas których Polska wysunęła propozycję zorganizowania plebiscytu, będąc pewną swego w nim zwycięstwa, co mogły rzeczywiście sugerować dostępne dane spisowe. Alianci początkowo przyjęli tę propozycję skłaniając do tego również Czechosłowację. Literatura owego okresu obejmuje zarówno oficjalne dokumenty rządu polskiego przygotowywane na konferencję pokojową w Paryżu a związane z kwestią przynależności zachodniej części Księstwa Cieszyńskiego, gdzie według ówczesnych austriackich spisów udział ludności czeskiej i niemieckiej był znaczny [10] jak i propagandowe materiały polityczno-informacyjne związane z przewidywanymi plebiscytami, w tym również na Śląsku Cieszyńskim [59]. Liczne były wówczas również broszury i artykuły przeznaczone dla społeczeństwa polskiego, publikowane nawet w wąsko specjalistycznych czasopismach, popularyzujące ziemię, które jak wierzono, na mocy plebiscytu muszą przypaść Polsce [62, 86, 18].

Podjęta po uzgodnieniach w Spa decyzja Rady Ambasadorów z 28 lipca 1920 r. dotycząca rezygnacji z plebiscytu i arbitralnie wyznaczająca przebieg granicy polsko-czechosłowackiej dała początek kolejnemu okresowi w dziejach Śląska Cieszyńskiego. Właśnie wówczas pojawia się nowe określenie dla obszaru zachodniej części Śląska Cieszyńskiego, przyznanego Czechosłowacji a od Rzeczypospolitej oddzielonego rzeką Olzą - Zaolzie [94]. W polskiej literaturze historycznej a później również w innych publikacjach dotyczących stosunków polsko-czechosłowackich powszechne jest przekonanie, że zmiana decyzji Komisji Alianckiej na skutek postawy delegata francuskiego, który popierał stanowisko rządu czechosłowackiego w kwestii przebiegu granicy i zdołał skłonić do swojej koncepcji pozostałych członków komisji, była wynikiem zakulisowych działań dyplomacji czechosłowackiej [11, 12, 27, 30]. Najczęściej podkreśla się fakt, że konferencja w Spa, na której Polska zrezygnowała z plebiscytu i uznała granicę wytyczoną arbitralnie przez mocarstwa alianckie odbyła się w trakcie, gdy radziecka Armia Czerwona stała pod Warszawą a rząd czechosłowacki zagroził nam blokadą tranzytu uzbrojenia z Zachodu. Faktem jest, że granica polsko-czechosłowacka jako całość nie zadowalała żadnej ze stron, choć w polskiej literaturze nie ma przykładów roszczeń czechosłowackich w odniesieniu do fragmentu granicy na Śląsku Cieszyńskim.

Po ustaleniu granicy opadły nieco emocje a w raz z tym zainteresowanie literatury geograficznej omawianym problemem. Rzadziej ukazywały się już opracowania o charakterze polityczno-propagandowym [38, 91]. Ożywienie wywoływały tylko niekorzystne dla ludności Polskiej w Czechosłowacji wydarzenia, jakimi były spisy powszechne [14]. Często wskazywano

na rozbieżności w strukturze narodowościowej Zaolzia wynikające z porównania spisów czechosłowackich z wcześniejszymi spisami austriackimi [36, 72]. W okresie późniejszym dokonywano nawet tabelarycznych zestawień spisów austriackich i czechosłowackich, aby wykazać nierzetelność tych ostatnich (Tab.1).

Tab. 1. Zestawienie struktury narodowościowej Śląska Cieszyńskiego (w %) według spisów austriackich i czechosłowackich.

Język macierzysty lub narodowość□	spisy austriackie				spisy czechosłowackie	
	1880	1890	1900	1910	1920	1930
Polacy	75,9	80,6	80,7	69,3	38,4	35,3
Czesi	16,9	12,5	9,8	18,2	50,0	55,8
Niemcy	7,2	6,9	9,3	12,4	10,3	7,9
Inni	0,0	0,0	0,2	0,1	1,3	1,0

Źródło: [36].

Zapominano wówczas, że i polskim spisom w Galicji, na Wołyniu, Podlasiu czy Wileńszczyźnie można wiele zarzucić w odniesieniu do liczebności ludności ukraińskiej, białoruskiej czy litewskiej. W omawianym okresie pojawiło się kilka rzetelnych opracowań historycznych [42], ludnościowych [24, 84], geopolitycznych [68], ekonomicznych [79, 83] czy krajoznawczych [3] a pod koniec tego okresu, już w drugiej połowie lat 30-tych, nawet parę poważnych monografii [29, 82].

Kolejny okres wzrostu zainteresowania Zaolziem, w którym osiągnęło ono apogeum zapoczątkowały wydarzenia 1938 roku w Czechosłowacji. Również w polskiej geografii nastąpił rozwój geopolityki, toteż, na bieżąco niemal, komentowano w literaturze geograficznej wszystkie zmiany terytorialno-polityczne tego okresu. Głównym obiektem tych komentarzy była Czechosłowacja [23, 37, 52].

Wykorzystując sytuację polityczną, w jakiej znalazł się nasz południowy sąsiad, rząd polski postanowił wyrównać niesprawiedliwość dziejową, którą, według naszych autorów, był podział Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy [95]. W ślad za ultimatum rządu polskiego z 1 października 1938 r., w którym żądano „zwrotu” wymienionych terytoriów, w dniu następnym wojsko polskie wkroczyło na Zaolzie, zajmując je w siedmiu etapach do 12.10.1938 r. [92, 95]. Żaden z licznych geografów, historyków, etnografów czy publicystów, którzy w tym czasie pisali o tych wydarzeniach, nie dopatrywał się wówczas niczego niestosownego w poczynaniach rządu polskiego wobec naszego sąsiada, choć niektórzy znaleźli słowa krytyki w stosunku do adekwatnych działań Niemiec wobec Austrii, Czechosłowacji czy Litwy. Przeciwnie, niektórzy wyraźnie popierali fakt „upomnienia się” o te tereny [26], poczynania rządu polskiego nazywając

eufemistycznie „akcją”, mającą na celu oparcie granicy państwowej o rubież językową [36]. Mówiono też o „zwrocie” przez Czechosłowację tej części, Śląska Cieszyńskiego, o którą się upomnieliśmy [8].

Uruchomiono wielką machinę propagandową, której celem było uzasadnienie polskiej aneksji, szczególnie w kontekście współdziałania z Niemcami, argumentując to, poza względami etnicznymi, historycznymi i politycznymi, także udziałem w rozbiórce naszego południowego sąsiada rządu węgierskiego [37]. Niektóre czasopisma poświęciły nowo nabytym obszarom całe numery np. miesięcznik stanowiący „Organ Kół Krajoznawczych Młodzieży” - Orli Lot nr 7/1938, czy wydawane w Bytomiu, Cieszynie i Katowicach, do których dopisano Orłową na Zaolziu - czasopismo Zranie Śląskie nr.3-4 z lipca 1939 r. Sporo opracowań miało wyraźnie koniunkturalno-propagandowy charakter semi-monografii [8, 25, 75, 77, 93]. Duża część autorów dokonała geograficzno-politycznej analizy nowej południowej granicy Polski. W oparciu o oficjalne dokumenty międzypaństwowe [63, 64] przytaczano szczegółowo aktualny przebieg granicy [7, 23, 30, 36, 43, 96, 98] i wynikające z niego zmiany granic administracyjnych województw [92]. Jednak tylko jeden autor zauważył, że nowe granice Czechosłowacji są „pierwszym wypadkiem bardzo ścisłego uznania rubieży językowej za granicę polityczną” [89]. Wiele opracowań szczegółowo omawia proces zajmowania nowych terytoriów i dochodzenia do ostatecznego kształtu granicy. Wszystkie źródła podają przyłączenie dwóch powiatów frysztackiego i cieszyńskiego w całości, ale tylko kilka przechodzi do szczegółowego wymienienia nowo pozyskanych gmin, z czego wynika również fakt aneksji wschodniej części powiatu frydeckiego i północnej czadeckiego [23, 30, 36, 94]. Analiza powierzchni przyłączonych obszarów i chronologii ich włączania wg różnych autorów, wykazuje pewne niewielkie rozbieżności. Większość autorów podkreśla jednak fakt zwrotu Czechom części wsi Morawka, którą wojska polskie opuściły 9 grudnia 1938 r., ustalając ostateczny kształt granicy na Zaolziu. Fakt ten, jak również wcześniej dokonane korekty anektowanych obszarów w gminach Rychwałd (oddano 2 ha z 10 mieszkańcami) oraz Szobiszowice czy Dolne i Górne Domasławice (łącznie oddano Czechom 8,87 km²), ma świadczyć o dobrej woli i obiektywności strony polskiej, która nie zagarnia „cudzego” sięgając tylko po należne jej obszary [30, 36, 92]. W niektórych opracowaniach przytacza się też porównanie polskich strat z 1920 r. z zyskami z 1938 r. Z ogólnej powierzchni Śląska Cieszyńskiego 2283 km² i 435 tys. mieszkańców w roku 1920, Polska otrzymała 1009 km² i 141 tys. mieszk. a Czechosłowacja 1274 km² i 294 tys. mieszk.[95] (w tym 150 tys. Polaków [94]). Po aneksji Zaolzia w 1938 r., w trakcie której przyłączyliśmy 862 km² powierzchni (wartości te w różnych źródłach są zróżnicowane w związku z dość długotrwałym ustalaniem kształtu granicy - ostatecznie było to 905,4 km², z dokładnością do 0,5-1 km², wynikającą z niezbyt ścisłego materiału kartograficznego [30]), w granicach Polski znalazło się 1871 km. byłego Śląska Cieszyńskiego a w granicach Czech - 412 km². Dodatkowo

przyłączono do Zaolzia 44 km² terytorium słowackiego (Czadeckie), co dało ogólny obszar 906 km² przyłączony do województwa śląskiego [92, 95]. W odrębnych publikacjach ujęto rozważania ludnościowe odnośnie nowo pozyskanych obszarów. Zajmowano się problemami narodowości [77], struktury zawodowej [78], życia religijnego [46] i artystycznego [16, 40]. Wiele uwagi poświęcono szkolnictwu polskiemu [19, 20, 24, 25, 67] istniejącemu na tym obszarze już od wielu dziesięcioleci, choć większość autorów stara się udowodnić tezę o „czechizacji” społeczeństwa polskiego pod czechosłowackimi rządami [36]. Zdarzały się jednak również pochlebne opinie, podkreślające fakt istnienia szkolnictwa narodowego i niski stopień analfabetyzmu w przyłączonym regionie - zaledwie 1,7% [95]. Także etnografowie rozpoczęli popularyzację nowych ziem [69] a nawet tworzyli pod ich kątem plany badawcze [22]. Lingwiści również przyłączyli się do badań Zaolzia, co na pograniczu z geografiami zaowocowało opracowaniem toponomastycznym, oczywiście wspierającym tezę o polskości tych ziem [35]. Nawet znany pisarz śląski doszukiwał się polskiej tradycji ondraszkowej w legendach Zaolzia [49]. Uwagę polskiego czytelnika zajmowano nawet tak oczywistymi faktami jak unifikacja instytucji państwowych, infrastrukturalnych i społecznych Polski z Zaolziem wynikających z samego faktu aneksji [44, 51, 58, 74, 88].

Młodzież szkolną wysyłano na wycieczki turystyczno - krajoznawcze na Zaolzie, organizowane z politycznym podtekstem, toteż w literaturze nie zabrakło pozycji poświęconych walorom turystycznym, zabytkom i niezwykłemu pięknu krajobrazu Zaolzia (Beskidu Śląskiego) [21, 41, 45, 47, 50, 54, 70, 81]. Przypominano sobie wydarzenia historyczne dowodzące związków z Polską, zarówno te dawne [90] jak i z najnowszej historii [73]. Najczęściej jednak obok problemów geopolitycznych w literaturze geograficznej pojawiało się zagadnienie znaczenia gospodarczego Zaolzia dla Polski. Nie bez kozery minister zarządzający naszą gospodarką mówił o niebagatelnej roli Zaolzia w „rozbudowie polskiej potęgi gospodarczej” [71]. Wszyscy autorzy omawiający gospodarcze aspekty zagadnienia podkreślali dominującą rolę górnictwa węgla kamiennego i hutnictwa żelaza na Zaolziu [1, 15, 55, 65, 93, 94, 95]. Podkreślano że Zaolzie pozwala zwiększyć produkcję węgla w Polsce o 20% [95] (a jest to doskonały węgiel koksujący niemal zupełnie wówczas w Polsce nie występujący [97]) oraz hutnictwa stali, aż o 50%. Polska otrzymała 10 kopalń węgla kamiennego i 5 koksowni oraz 2 brykietownie. Większość zakładów była własnością prywatną. Szczegółowo omawiano też główne gałęzie przemysłu Zaolzia, wydobywanie węgla [5,] i hutnictwo [61] a nawet poszczególne zakłady czy spółki akcyjne [5, 61, 85]. Podkreślano wielokrotnie strategiczność położenia komunikacyjnego Zaolzia, w tym węzła kolejowego w Boguminie [48], podnosząc go nawet do rangi europejskiej [7]. Jednocześnie argumentem za przyłączeniem Zaolzia do województwa śląskiego była podobna struktura zawodowa ludności obu obszarów [78].

Po szoku wrześniowym, gdy doświadczenia Czechosłowacji stały się naszym udziałem, temat Zaolzia ustąpił innym ważniejszym zagadnieniem. Główny ciężar działalności edytorskiej ponosiła emigracja. Literaturę dotyczącą omawianego obszaru w okresie wojny (1. 09. 1939 - 3. 05. 1945) zdominowały pozycje propagandowo-polityczne wydawane w Anglii lub Ameryce [17, 33, 34, 43]. Nieco szersze spektrum tematyczne prezentowała jedynie seria wydawnicza Koła Ślązaków Cieszyńskich z Londynu [6].

Po wyzwoleniu Zaolzia przez Armię Czerwoną w maju 1945 r. rozpoczął się trzeci okres wzmożonego zainteresowania tym obszarem polskiej opinii społecznej. Jednak w zmienionych warunkach ustrojowych, pod kontrolą cenzury, nie przyniósł on zbyt obfitej liczby publikacji, za wyjątkiem artykułów prasowych. Moskwa nie dopuszczała do rozwinięcia się polsko-czechosłowackiego konfliktu granicznego, kontrolując pozornie bezstronnie jego przebieg [12, 27, 32]. Bezstronność przejawiała się w temperowaniu zapędów obu stron, przede wszystkim nadmiernych roszczeń czechosłowackich (Kłodzkie, Raciborskie, Orawa Polska i Spisz Polski) [32, 76]. Głównym wygranym był jednak Związek Radziecki, który podtrzymując zainteresowanie społeczeństwa konfliktem z Polską doprowadził do obalenia demokratycznych władz Czechosłowacji przez lokalnych komunistów. W tym okresie w Polsce ukazała się tylko jedna geograficzna pozycja propagandowa dotycząca Zaolzia [28]. Okres ten zamyka podpisanie umowy granicznej polsko-czechosłowackiej w 1958 roku [87], która przywracała stan sprzed 1. 10. 1938 r., będący już zresztą faktem, na skutek posunięć wojskowych, okupacyjnych, władz radzieckich w 1945 r.

Ostatni okres od podpisania umowy granicznej do dziś, cechuje małe zainteresowanie problematyką Zaolzia polskich geografów. Granicę w terenie wytyczono ostatecznie dopiero w 10 lat po jej zatwierdzeniu na szczeblu rządowym [76]. Polscy autorzy w omawianym okresie zajmowali się głównie ujęciem historycznym problemu Zaolzia, mocno w swych działaniach ograniczani przez cenzurę [2, 4, 9, 11, 12, 13, 27, 53, 76, 80].

Ograniczenie a później zniesienie cenzury nie zaowocowało dotąd liczniejszymi opracowaniami wyświetlającymi prawdę historyczną [32].

Literatura.

1. AKTUALNE zagadnienia gospodarcze Śląska Zachodniego, Zanie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 222-233.
2. BALCERAK W.: Stosunki polsko-czechosłowackie w okresie kształtowania się systemu lokarnieńskiego (1923-1925), Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej, T. 2, 1967.
3. BARANOWSKA M., RIESSOWA M. J.: Śląsk Cieszyński w 187 obrazach, Cieszyn, 1937, Tow. Przemysłu Ludowego, 72 s.
4. BATOWSKI H.: Rozpad Austro-Węgier 1914-1918. Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne, Kraków, 1982, Wydawnictwo Literackie, 390 s.
5. BERGER K.: O kopalniach Sp. Górnico-Hutniczej Karwina-Trzyniec S.A., Zanie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 220-224.
6. BIULETYN Koła Ślązaków Cieszyńskich, London, 1942-1945, z. 1 -1 4.
7. BROMEK K.: Granica polsko-czeska na Śląsku Cieszyńskim, Turyzm Polski, 1938, R. 1, z. 12, s. 179-182.
8. BRYŃSKI K.: Śląsk nad Olzą, Lwów, 1939, Biblioteka Przeglądu Krajoznawczego, 36 s.
9. BUCZMA L., GAJDA E.: Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1944-1970, Sprawy międzynarodowe, 1970, z. 7.
10. BUZEK J.: La question de la Silesia de Cieszyn, Paris, 1919, Delegation polonaise a la conference de la paix. Commission scientifique.
11. CHLEBOWCZYK J.: Między dyktatem realiami a prawem do samostanowienia. Prawo do samookreślenia i problem granic we wschodniej Europie Środkowej w pierwszej wojnie światowej oraz po jej zakończeniu, Warszawa, 1988, PWN, 614 s.
12. CHLEBOWCZYK J.: Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX, Katowice, 1971.
13. CHLEBOWCZYK J.: O niektórych powojennych problemach mniejszości polskiej w Czechosłowacji, w: Z polsko-czechosłowackiego sąsiedztwa. Studia i szkice, Katowice, 1985.
14. CHOBOT E., BUZEK J.: Memoriał dotyczący skargi mniejszości narodowej polskiej w Czechosłowacji z powodu pokrzywdzenia jej przy spisie ludności przeprowadzonym w grudniu 1930, Czeski Cieszyn, 1931.
15. CIEŚLANKA Z.: Znaczenie gospodarcze Śląska Cieszyńskiego, Orli lot, 1938, R. 19, z. 7, s. 108.
16. DOBROWOLSKI T.: Kultura artystyczna ziemi cieszyńskiej, Zanie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 81-89.
17. DOCUMENTS about Cieszyn Silesia, London, 1943, Association of Cieszyn Silesia in Great Britain, 8 s.
18. DROBNIAK F.: Sprawa Śląska Cieszyńskiego, Czasopismo górniczo-hutnicze, 1919, R. 4, z. 1, s. 8-10.
19. FELIKS P.: Macierz Szkolna na Zaolziu, Zanie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 135-139.
20. FIERLA G.: Muzeum Macierzy Szkolnej w Cieszynie, Zanie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 141-144.
21. FRYSZTAT, Zanie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 204-205.
22. GŁADYSZ M.: Zarys organizacji i planu badań etnograficznych na Śląsku, Zanie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 90-95.
23. GOTKIEWICZ M.: Nowa granica polsko-słowacka, Turyzm Polski, 1938, R. 1, z. 12, s. 177-179.
24. GOTKIEWICZ M.: O Polakach w okręgu Czadeckim, Gronie, 1938, R. 1, z. 3, s. 104-120.
25. GOTKIEWICZ M.: Polskie osadnictwo Czadeckiego i Orawy, Katowice, 1939, Instytut Śląski, 66 s.
26. GOTKIEWICZ M.: U źródeł Olzy i Kisucy, Orli lot, 1938, R. 19, z. 7, s. 113-116.
27. HECK R., ORZECZOWSKI M.: Historia Czechosłowacji, Warszawa, 1969, Ossolineum.
28. HIEROWSKI Z.: O Śląsk nad Olzą, Katowice, 1946.
29. HULKA-LASKOWSKI P.: Śląsk za Olzą, Katowice, 1938, Instytut Śląski, 495 s.

30. JAKUBOWSKI O.: Nowa granica Polski z Czecho-Słowacją, *Wiadomości Służby Geograficznej*, 1938, R. 12, z. 4, s. 409-423.
31. JAROSZ M.: *Śląsk Cieszyński*, Kraków, 1909.
32. KAMIŃSKI M. K.: *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945-1948*, Warszawa, 1990, PWN, 406 s.
33. KIRKOR S.: *Sprawa Zaolzia*, New York, 1943.
34. KLIZA J.: *Cieszyn Silesia bond of union between Poland and Czecho-Slovakia*, London, 1944, Max Love Publishing Co.Ltd. ,56 s.
35. KOBIELA R. Z.: *Karwińskie nazwy miejscowe*, *Zaranie Śląskie*, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 187-189.
36. KONDRACKI J.: *Nowa granica między Polską a Czechami i Słowacją*, *Przegląd Geograficzny*, 1938 [wyd. 1939], R. 18, s. 202-209.
37. KONDRACKI J.: *Podział Czecho-Słowacji*, *Przegląd Geograficzny*, 1938 [wyd. 1939], R. 18, s. 195-201.
38. KONIECZNY P.: *Śląsk Cieszyński pod władzą czeską*, Poznań, 1924.
39. KOZUSZKIN B.: *The problem of Cieszyn Silesia*, London, 1943.
40. KULISIEWICZ F.: *„Ognisko Polskie” w Orłowej*, *Zaranie Śląskie*, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 145-152.
41. LIPKA P.: *Jabłonków*, *Zaranie Śląskie*, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 200-203.
42. LONDZIN J.: *Przyczynek do historii początku ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*, Cieszyn, 1926.
43. M. W.: *Śląsk Zaolziański: korektura południowej granicy Polski*, *Czasopismo Geograficzne*, 1938, R. 16, z. 4, s. 335-341.
44. MAKARY T.: *Przejęcie przez Polskę czeskich instytucyj ubezpieczeń społecznych na Zaolziu*, *Zaranie Śląskie*, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 213-224.
45. MAZUREK J.: *Darków Zdrój nowa perła uzdrowisk polskich*, *Zaranie Śląskie*, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 207-212.
46. MICHEJA O.: *Polski Kościół ewangelicki na odzyskanych ziemiach Śląska Cieszyńskiego w ostatnim dwudziestoleciu*, *Zaranie Śląskie*, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 122-127.
47. MILATA W.: *Turystyka i letniska na Śląsku Zaolziańskim*, *Zaranie Śląskie*, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 171-175.
48. MIROCHA J.: *Znaczenie Bogumina jako węzła komunikacyjnego dawniej, dziś i w przyszłości*, *Zaranie Śląskie*, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 198-199.
49. MORCINEK G.: *Legenda na Śląsku za Olzą*, *Zaranie Śląskie*, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 167-170.
50. MOTYKA S.: *Orłowa*, *Zaranie Śląskie*, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 176-186.
51. OBRÓT koronami czeskimi na Śląsku Zaolziańskim, *Polska gospodarcza*, 1938, R. 19, z. 41, s. 1427.
52. ORLICZ M. [Or.]: *Zmiany granic Rzeczypospolitej Polskiej*, *Zbliża i zdaleka*, 1939, R. 7, nr 1, s. 5-8.
53. ORLOF E.: *Dyplomacja polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938-1939*, Kraków, 1980, Wydawnictwo Literackie, 216 s.
54. ORŁOWICZ M.: *Wycieczka na Zaolzie*, *Ziemia*, 1939, R. 29, nr. 5-6, s. 161-163.
55. PASZKOWSKI R.: *Znaczenie Śląska Zaolziańskiego dla polskiego hutnictwa żelaznego*, *Polska gospodarcza*, 1938, R. 19, z. 42, s. 1451.
56. PIASTUN: *Spór polsko-czeski na Śląsku Cieszyńskim*, Frysztat, 1901.
57. PIĄTKOWSKI K.: *Stosunki narodowościowe w Księstwie Cieszyńskim*, Cieszyn, 1918.
58. POCZTA, telefon i telegraf na Śląsku Cieszyńskim, *Polska gospodarcza*, 1938, R. 19, z. 43, s. 1493.
59. *POLITYCZNE korzyści z przynależności do Polski*, Cieszyn, 1919, Wydawnictwo Propagandy Plebiscytowej, Plebiscytowe Dz. A, *Śląsk Cieszyński* nr 12., 16 s.
60. POPIOŁEK F.: *Dzieje Śląska Austriackiego*, Cieszyn, 1913.
61. POPIOŁEK F.: *Huta trzyniecka*, *Zaranie Śląskie*, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 225-231.

62. POPIOŁEK F., GOLACHOWSKI T.: Polskie kresy zachodnio-południowe, Kraków, 1919, 23 s.
63. PROTOKÓŁ delimitacyjny granicy państwowej pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czeskosłowacką (Na odcinku Morawskośląskim), Wiadomości Służby Geograficznej, 1938, R. 12, z. 4, s. 424-432.
64. PROTOKÓŁ delimitacyjny granicy państwowej pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czeskosłowacką (Na odcinku Słowackim), Wiadomości Służby Geograficznej, 1938, R. 12, z. 4, s. 433-447.
65. PRZEMYSŁ Karwiński, Zaranie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 190-193.
66. PRZYŁUDZKI R.: Obraz gospodarczy Śląska Zaolziańskiego wraz z zarysem rozwoju górnictwa i hutnictwa, Katowice, 1939, 68 s.
67. PSZCZÓŁKA P.: Szkolnictwo powszechne na ziemiach odzyskanych Śląska Cieszyńskiego, Zaranie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 128-134.
68. RAUBAL S.: Granica polityczna polsko-czechosłowacka, Rocznik biblioteki WSH, 1937, R. 3, s. 135-219.
69. REHANÓWNA M.: Strój Jacków Jabłonkowskich, Orli lot, 1938, R. 19, z. 7, s. 111-112.
70. REYCHMAN J.: Ze Śląska Cieszyńskiego przez Słowację na Orawę i Spisz, Ziemia, 1938, R. 28, nr 12, s. 311-315.
71. ROMAN A.: Udział Zaolzia w rozbudowie polskiej potęgi gospodarczej. Wywiad z panem ministrem przemysłu i handlu..., Polska gospodarcza, 1938, R. 19, z. 42, s. 1437-1440.
72. RUCH naturalny w województwie poznańskim, pomorskim oraz na Śląsku Cieszyńskim. Rok 1920 i 1921, Kwartalnik statystyczny, 1924, T. 1, z. 2-3, s. 90-94.
73. RYCZKIEWICZ S.: W walce o Spisz, Orawę i Śląsk Cieszyński (1918-1919), Gronie, 1938, R. 1, z. 4, s. 165-166.
74. SCALANIE gospodarcze Śląska Zaolziańskiego z Rzeczpospolitą, Polska gospodarcza, 1938, R. 19, z. 44, s. 1449-1450.
75. SEWERYN T.: Cud nad Olzą, Orli lot, 1938, R. 19, z. 7, s. 106-107.
76. SOBCZYŃSKI M.: Kształtowanie się karpaccich granic Polski (w w. X-XX), Łódź, 1986, Zarząd Wojewódzki PTTK, Regionalna Pracownia Krajoznawcza, 16 s.
77. SPISZ, Orawa i ziemia czadecka w świetle stosunków etnicznych i przeszłości dziejowej, Kraków 1938, Gebethner i Wolff, 42 s.
78. St. z.: Skład zawodowy ludności w województwie śląskim i w przyłączonych powiatach Zaolzia, Gospodarka narodowa, 1938, R. 8, nr 22, s. 332-333.
79. STAN gospodarczy we wschodnich i północnych Morawach oraz w czechosłowackiej części Śląska, Życie gospodarcze, 1925, R. 4, nr.6, s. 3-5, nr 7, s. 5-8.
80. STĘPNIAK A.: Dzieje Śląska Cieszyńskiego w początkach XX w. (do 1920 r.) w historiografii, Rocznik Cieszyński, T. 4-5, Cieszyn 1983, s. 41-60.
81. STRZAŁKO F.: Zabytkowe kościoły drewniane na Śląsku Cieszyńskim, Orli lot, 1938, R. 19, z. 7, s. 109-110.
82. SWORAKOWSKI W.: Polacy na Śląsku za Olzą, seria „Polacy za granicą”, T. 1, Warszawa, 1937, Instytut Badań Spraw Narodowościowych, 290 s.
83. ŚLĄSK Cieszyński i Morawy w 1924 r., Życie gospodarcze, 1926, R. 5, nr 2, s.3-7, nr 3, s. 3-7, nr 4, s. 3-9.
84. ŚLĄSK Cieszyński w świetle historii z szczególnym uwzględnieniem Czechosłowacji jako terenu emigracji polskiej przed powstaniem Państwa Polskiego oraz od r. 1918 - 1926 r., Kwartalnik Naukowego Instytutu Emigracyjnego, 1927, R. 2, T. 4, s. 111-143.
85. T-wo Górnicze Orłowa-Łazy Sp. Akc. w Orłowej, Zaranie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 234-236.
86. TARLIŃSKI Z., SIKORA W.: O Śląsku Cieszyńskim szkic krótki. Napisałi..., Kraków, 1919, 7 s.
87. UMOWA między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Czechosłowacką o ostatecznym wytyczeniu granicy państwowej, podpisana w Warszawie dnia 13 czerwca 1958 r., w: Umowy graniczne PRL, Warszawa 1974, Wydawnictwo Prawnicze, s.18-19.

88. UNIFIKACJA ustawodawstwa na Śląsku Zaolziańskim, Polska gospodarcza, 1938, R. 19, z. 42, s. 1449.
89. WĄSOWICZ J.: Kilka uwag na temat zasad nowej granicy Czechosłowacji, Czasopismo Geograficzne, 1938, R. 16., z. 4, s. 341-343.
90. WILCZEK J.: Z dziejów Bogumina, Zaranie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 194-198.
91. WOJNAR W.: Dowody polskości Śląska Cieszyńskiego, Czeski Cieszyn, 1930.
92. WRZOSEK A.: Nowe granice województwa śląskiego, Ziemia, 1939, R. 29, nr 5-6, s. 142-147.
93. WRZOSEK A.: Obraz gospodarczy Śląska za Olzą, Polska gospodarcza, 1938, R. 19, z. 44, s. 1503-1510.
94. WRZOSEK A.: Śląsk Zaolziański, krajobraz, ludność, życie gospodarcze, Ziemia, 1938, R. 28, nr 12, s. 213-219.
95. WRZOSEK A.: Ziemie odzyskane Śląska Cieszyńskiego. Zarys geograficzno-krajoznawczy, Zaranie Śląskie, 1939, R. 15, z. 2-4, s. 74-80.
96. ZABORSKI B.: Zmiany granicy państwowej na pograniczu polsko-czesko-słowackim, Ziemia, 1938, R. 28, nr 12, s. 295-297.
97. ZALESKI S.: Przemysł węglowy Śląska Zaolziańskiego, Polska gospodarcza, 1938, R. 19, z. 45, s. 1540-1542.
98. ZMIANY granic Rzeczypospolitej Polskiej, Zbliża i zdaleka, 1938, R. 6, z. 9, nr 251-255.